SPIS TREŚCI

Andrzej Czyżewski, Wacław Wilczyński – Wstęp 5

Wacław Wilczyński – Radykalizacja reformy warunkiem jakościowych przekształceń systemu funkcjonowania gospodarki 10

Andrzej Matysiak – Czynniki kształtujące efektywność reformy gospodarczej 22

Henryk Gawron – Wpływ radykalizacji rozwiązań systemowych na wzrost przedsiębiorczości organizacji gospodarczych 36

Wacław Jarmołowicz – Systemowe uwarunkowania reformy płac w przedsiębiorstwie 53

Janusz Meller – System motywacyjny w zradykalizowanym wariancie reformy gospodarczej 72

Wiesława Ziółkowska – Podażotwórcza funkcja płac 87

Andrzej Czyżewski – Potrzeby i kierunki reformy na obszarze stosunków miasto – wieś 101

Waldemar Frąckowiak, Mirosław Hamrol – Władze terenowe wobec potrzeb rozwoju społeczno-gospodarczego regionu 119

A. Czyżewski, W. Wilczyński

1. WSTĘP

Polskich problemów nie da się skutecznie rozwiązać metodą małych kroków, ani połowicznymi środkami. Radykalizacja reformy pozostaje nadal głównym czynnikiem przyspieszenia. Dzięki niej ekonomiczne mechanizmy będą mogły oddziaływać nie połowicznie, lecz z pełną mocą. Jest oczywiste, iż głębokie przeobrażenia z natury rzeczy pociągają za sobą ryzyko i określone koszty.

Prawdą jest jednak, iż odkładanie daleko idących reform gospodarki i państwa staje się coraz droższe, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i społecznym. Trzeba także pamiętać, że bez głębokich przeobrażeń w życiu ekonomicznym korzenie demokratyzacji sięgają płytko. Mając powyższe na względzie pragniemy zapoznać czytelników z poglądami autorów grupujących się wokół poznańskiej szkoły ekonomii na kwestię radykalizacji reformy oraz jej różnorakich uwarunkowań. W pracy przedstawiono kilka najbardziej reprezentatywnych wątków tej problematyki. Programowym jest artykuł pt.: „Radykalizacja reformy warunkiem jakościowych przekształceń systemu funkcjonowania gospodarki". Pozostałe opracowania rozwijają tę myśl, konkretyzując ją na różnych obszarach stosunków ekonomicznych. Pierwszy określony został działaniem makroczynników efektywności i przedsiębiorczości ze szczególnym podkreśleniem roli stosunków własności i motywacji. Problemy z tym związane przedstawiono w artykułach A. Matysiaka, H. Gawrona, J. Mellera, W. Jarmołowicza oraz W. Ziółkowskiej. Drugi kierunek zainteresowań autorów dotyczył obszarów gospodarczych, na których postęp zmian systemowych był wyraźnie nikły. Idzie tu o obszar stosunków miasto-wieś oraz gospodarkę terenową. Z tego zakresu istotny ciężar gatunkowy mają artykuły A. Czyżewskiego oraz spółki autorskiej: W. Frąckowiaka i M. Hamrola. Prezentowane przez autorów tezy traktowane powinny być jako drogowskazy na ścieżce radykalnego przyspieszenia. Konieczność ich realizacji wynika z ułomności stosowanego dotąd systemu, jego niezdolności do rozwiązywania głównych problemów polskiej gospodarki. Jest ich wiele, o wiele więcej niż zostało niżej wymienionych. Ograniczyliśmy się do najważniejszych:

1. Istnieje potrzeba szybkiego, wręcz natychmiastowego tworzenia nowych stosunków ekonomicznych, zmieniających warunki gospodarowania, dotąd pełne sprzeczności i niekonsekwencji. Wiąże się to z uruchomieniem ekonomicznego mechanizmu o zupełnie odmiennej logice gospodarowania, wyznaczającej racjo-

nalność działań i zachowań. W tym celu należy przezwyciężyć utrzymującą się w centralnych organach gospodarczych ideologię hiperregulacji gospodarki – ideologię centralnego sterowania przedsiębiorstwami za wszelką cenę, na zasadzie wywołania u nich odruchów warunkowych a nie podmiotowych, samodzielnych działań. Instrumentarium procesu kierowania, aby gwarantowało postęp, musi być podporządkowane kryterium maksymalizacji nadwyżek. Możliwe jest to tylko w warunkach przymusu ekonomicznego. Niestety w tym zakresie wielokrotnie brakowało determinacji i konsekwencji. Ponadto nadmierny fiskalizm nie sprzyjał maksymalizacji przychodów budżetowych państwa w dłuższym horyzoncie czasowym. Radykalizacja reformy musi się także wyrażać w dalszej przebudowie centrum gospodarczego. Nikły postęp na tym odcinku powoduje jednak, iż nadal funkcjonuje zamazana struktura uprawnień decyzyjnych i ma miejsce pasywizacja wielu ogniw gospodarki. Reforma Centrum musi uczynić je zdolnym do głębokich samoprzekształceń instytucjonalnych i funkcjonalnych. Wsparta być musi zagwarantowaniem w sposób jednoznaczny, suwerenności banku centralnego. Potrzebą chwili są przedsięwzięcia zmierzające do uzdrowienia systemu pieniężno-kredytowego w Polsce, odejścia od logiki „miękkiego finansowania", poprzez odzyskanie suwerenności nad emisją pieniądza przez Narodowy Bank Polski.

2. Stosunki własności należą do głównych czynników reformy gospodarczej. Konieczne jest ustawiczne działanie na rzecz wzbogacania wachlarza istniejących form własności. Szkodzi sprawie reformy każdy uniwersalizm stosunków własności. Odnosi się to zarówno do własności państwowej, jak i prywatnej. Pluralizm form może jednakże sprawnie funkcjonować tylko przy trwałym zagwarantowaniu zasady równoprawności różnych sektorów własności. Reforma stosunków własnościowych ma zmierzać w dwóch kierunkach. W pierwszym sprowadzać się musi do zmian w sposobie sprawowania władzy, który zapewniłby równy udział wszystkich obywateli w korzystaniu ze środków produkcji. Drugi oznaczać musi ekonomizację własności społecznej, odrzucającą niepisany dogmat, utożsamiający własność społeczną z prawem centralnych organów władzy państwowej. Idea ekonomizacji zmierza do ścisłego wiązania załóg z majątkiem, który użytkują i zakłada, iż prawa własności, wytwórcy zrzeszeni w przedsiębiorstwach, będą mogli nabywać przy pomocy pieniądza.

3. O sukcesie reformy zadecyduje m. in. wzrost przedsiębiorczości organizacji gospodarczych. Ważną sferą wymagającą wzrostu przedsiębiorczości jest działalność rozwojowa. Czynnikiem, który będzie coraz silniej skłaniał przedsiębiorstwa do działań w tym zakresie będzie narastająca wciąż dekapitalizacja majątku trwałego. Potrzebna jest jednak radykalizacja rozwiązań systemowych w gospodarowaniu majątkiem trwałym i w sferze postępu technicznego. Należy zadbać o pełną i ciągłą aktualizację wycen majątku trwałego i uczynić stopę zysku rzeczywistym kryterium oceny gospodarowania w tym zakresie. Konieczne są także zmiany zasad opodatko-

wania przedsiębiorstw, uwzględniające w większym stopniu opodatkowanie czynników wytwórczych, co bardziej sprzyjałoby akumulacji środków finansowych.

4. Lokomotywą rozwojową gospodarki, gwarantującą efekty mnożnikowe, może być rolnictwo. Potrzeba radykalnej reformy na obszarze stosunków miasto – wieś należy do zadań najpilniejszych. Postęp zależy przede wszystkim od zmian w regułach działania produkcyjnego otoczenia rolnictwa.Zmiany te, aby wykorzystać obiektywne przesłanki dla stosowania mechanizmu rynkowego w produkcji rolnej, muszą mieć charakter wyprzedzający. Wówczas będą one wywoływać proefektywnościowe dostosowania podmiotów produkcyjnych w rolnictwie do sytuacji panującej w otoczeniu. Na obszarze stosunków miasto – wieś wspomniane zmiany oznaczają: po pierwsze – odejście od dyrektywnego planowania i zarządzania, jako punktu odniesienia dla rekonstrukcji wsi; zasadę maksymalizacji nadwyżek jako podstawę efektywnego gospodarowania; rozwój funkcjonalnego aspektu stosunków własności. Po drugie – zerwanie z sankcjonowaniem przerzucania na rolnictwo kosztów funkcjonowania monopoli producentów środków produkcji. Czynnik ten obniża efektywność akumulacji w rolnictwie, ogranicza środki na szeroko pojęte spożycie. Nowa jakościowa polityka rolna musi zdecydowanie przełamywać istniejące układy monopolistyczne w zakresie produkcji środków produkcji, obsługi i skupu. Proces monopolizacji sfery przedprodukcyjnej w rolnictwie powinien także wyprzedzać tworzenie elastycznego rynku rolnego. Po trzecie – konieczność spadku kosztów zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji i relatywny wzrost opłaty pracy w sferze pozarolniczej. Wstępnym jednakże warunkiem jest, by w systemie produkcyjno-instytucjonalnego otoczenia rolnictwa nastąpiła zmiana w podejściu do kwestii równowagi. Globalne finansowanie nie może zastąpić mechanizmu równoważącego stosunki podaży i popytu, zaś warunkiem jego uruchomienia są przede wszystkim „prawidłowe" ceny, weryfikujące efekty nakładów, a nie automatycznie sankcjonujące koszty. Bez nich stosunki towarowo-pieniężne pozbawione są naturalnego mechanizmu zmieniającego konkurencję o zdobycie środków w konkurencję o efekty. Przełom jakościowy w polityce rolnej musi więc polegać na:

- prawidłowym rozpoznaniu i adresowaniu relatywnie wysokich kosztów produkcji i niskiej wydajności pracy w rolnictwie,
- zerwaniu z subwencjonowaniem rozwoju ogólnogospodarczego kraju, kosztem utrwalania, bądź nawet pogłębiania nadmiernych dysparytetów w rozwoju wsi w porównaniu z miastem,
- uwzględnieniu i poszanowaniu zasad serwomechanizmu adaptacyjnego rolnictwa indywidualnego do danej polityki rolnej.

5. W przyjmowanych dotąd rozwiązaniach indywidualnych wystąpiło kilka zjawisk zagrażających istocie postępu w zmianach systemowych.

Do najważniejszych należały:

- naginanie rozwiązań do istniejących układów branżowych, często do złej dotychczasowej praktyki, pozbawionej stabilności reguł.

Nie można budować efektywnego systemu gospodarczego, korygując jedynie niedostatki dotychczasowego. Stosowane rozwiązania sankcjonowały niejednokrotnie ułomne, nielogiczne stosunki ekonomiczne, pełne sprzeczności między formą a treścią. Zazwyczaj instrumenty dostosowane były do zmian w proporcjach ilościowych w gospodarce; raz tworzyły ustępstwa ilościowe, innym razem zaostrzały rygory. Nie jest to sposób na rozwiązywanie problemów jakościowych.

– Nie zadawalające jest oprogramowanie reformy. Stosowane instrumenty nie pozwalają na osiągnięcie tzw. masy krytycznej reformy, polegającej na zmianie stosunków ekonomicznych i budowie nowego mechanizmu gospodarczego oraz stworzeniu warunków dla prawidłowego rozwoju strukturalnego gospodarki. W dziedzinie stosunków towarowo-pieniężnych praktycznie posługiwano się kryteriami towarowo-pieniężnymi bez uruchomienia odpowiadających im naturalnych mechanizmów ekonomicznych.

W dziedzinie motywacji podstawowym warunkiem dalszych zmian systemowych jest współzależne traktowanie zmian w systemie płac gospodarki narodowej i przedsiębiorstwa ze zmianami w systemie funkcjonowania gospodarki. Wyrażać się to powinno dalszym umacnianiem siły związków między wynikiem ekonomiczno-finansowym (zyskami lub dochodami), jako źródłem samofinansowania płac, a wzrostem poziomu oraz kształtowaniem optimum relacji i struktury płac. W szczególności narasta potrzeba samofinansowania wzrostu płac z zysku do podziału (w granicach 40–60%), a także odchodzenia od form opodatkowania na rzecz opodatkowania dochodów osobistych. W kształtowaniu środków na wynagrodzenia należy odejść całkowicie od specjalnych regulatorów typu obciążenia na FAZ lub p.p.w.w.. Środki te powinny być uzależnione od wyniku ekonomicznego przedsiębiorstw. Równocześnie należy zapewnić przedsiębiorstwom pełną swobodę w regulowaniu płac swoich pracowników. Państwo powinno ograniczać się do regulowania płacy minimalnej, indeksacji płac, opodatkowania dochodów osobistych, metod wartościowania pracy, odrzucając zdecydowanie udzielanie kwotowych rekompensat. Minimalizowany powinien być także wpływ czynnika tzw. „społecznego znaczenia"niektórych segmentów gospodarki narodowej w systemie motywowania. Konieczne natomiast jest wykształcenie zależności pomiędzy motywami pracowniczymi, jakością życia, a jakością pracy, jako źródłem wymuszania pożądanych postaw pracowniczych. Podstawowym narzędziem realizacji tak rozumianego motywowania jest podażotwórcza funkcja płac. Istota tej funkcji sprowadza się nie tylko do wyzwalania zainteresowania wyższą wydajnością pracy, ale przede wszystkim do wymuszania zainteresowania efektywnością i innowacyjnością pracy, która prowadziłaby do wzrostu jakości dóbr i usług.

6. Radykalizacja reformy musi wyrażać się także w nowym modelu stosunków między władzą terenową a przedsiębiorstwami, działającymi w regionie. Oznaczać to ma zerwanie z dominacją układu gałęziowo-branżowego nad regionalnym.

Przekazywaniu pewnej liczby przedsiębiorstw ze szczebla centralnego władzom terenowym towarzyszyć musi umacnianie tych władz w systemie zarządzania gospodarką narodową. Oznacza to konieczność nowego jakościowo ich usytuowania w stosunkach z Centrum i wszystkimi przedsiębiorstwami działającymi na terenie regionu. Materialne i systemowe umocnienie pozycji władz terenowych uznaje się za podstawowe warunki dla realizacji aktywnej polityki społeczno-gospodarczej, mającej na celu kreację i stymulowanie rozwoju regionu oraz wzrost na jego rzecz dochodów.